

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

någon enstaka gång förglömmar sig; naturligtvis är denna situation onöjaktigt och Ulléns önskan om ”en ny, modern, flylligt kommenterad utgåva” (s. 21) är värd att notera.

”Vad jag har skrivit / är skrivet mellan raderna”: de raderna av Gunnar Ekelöf citerar Ullén (olyckligtvis felaktigt) som motto för bokens avslutande bibliografiska avsnitt. Det är ett välfunnet och välmotiverat stoppljus för alla som begär detaljredovisning och vetenskaplig akribi av en populär bok som syftar långt bortom seminarierummen. Den forskare som till äventyrs tycker känna igen sig bland bokens sidor bör vara nöjd med att stå mellan raderna i tjänst hos det syftet, att låta skaldens verk tala med tydlig och koncentrerad stämma. Ulléns bok saknar sålunda noter och referenser, och även om den avslutande litteraturlistan enligt hans egen utsägo förtecknar ”bara ett urval av de böcker, essäer och artiklar jag själv haft mest nytta av” (s. 184), är det rimligt att tro att dess primära funktion ändå inte är källredovisning, utan snarare att lotsa den läsare vars intresse har väckts vidare ut i den stora Stagneliuslitteraturen. Ur ett sådant läs- och brukarperspektiv är det både skäligen och begripligen att Ullén har valt att förteckna huvudsakligen lättillgängliga arbeten från Fredrik Böök och framåt som står att finna på välsorterade bibliotek, däremot inte de mer svårtilgängliga som han själv utan tvekan också har tagit del av; vissa luckor blir däremot mer svårbegripliga. Dit hör det faktum att Louise Vinges samtidigt tillgängliga och betydande Stagneliusuppsatser helt har utelämnats i litteraturförteckningen; dessutom kan t.ex. de breda och på primärforskning grundade översikter av författarskapet som Henrik Schück (*Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1929) respektive Staffan Björck (*Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1956) författade alltjämt fungera som goda handledningar för den benägne Stagneliusläsaren.

Paula Henrikson

Bo Peterson, *Välja & sälja. Om bokförläggarens nya roll under 1800-talet, då landet industrialiserades, tågen började rulla, elektriciteten förändrade läsvanorna, skolan byggdes ut och bokläsarna blev allt fler*. Norstedts. Stockholm 2003.

Förlagshistoria har av den brittiske litteraturprofessorn John Sutherland beskrivits som ett litteratursociologins svarta hål. Han har hävdade att

mycken möda ägnas åt författarens göranden och låtanden, medan intresset för en viktig del av författarens verksamhet – dennes förlagskontakter och förlags- och förläggares betydelse för och inverkan på olika författarskap – är märkligt litet.

Riktigt så illa är det inte med den svenska litteratursociologiska forskningen och det finns även andra än litteratursociologer som intresserar sig för förlag och förläggare. En sådan forskare är historikern Bo Peterson, som ägnat en stor del av sina forskarmödor åt Norstedts förlag. Hans senaste bok heter *Välja & sälja* och har en lång undertitel: *Om bokförläggarens nya roll under 1800-talet, då landet industrialiserades, tågen började rulla, elektriciteten förändrade läsvanorna, skolan byggdes ut och bokläsarna blev allt fler*. Undertiteln är menad som en parafra på den behandlade tidens ofta långa och omständliga undertitlar.

I boken avhandlas vad undertiteln omtalar; den allt mer moderniserade och effektiviserade förlagsverksamhet som växte fram under 1800-talet. Bokförläggande kom under detta sekel att bli en separat och professionella verksamhet, från att tidigare ha skötts på ett amatörmässigt sätt, och som en mer eller mindre nödvändig underavdelning till ett tryckeri eller en bokhandel eller som extrainkomst vid sidan av någon helt annan verksamhet. Egenförläggande författare var också flitigt förekommande. Peterson har grävt djupt i inte minst i KBs okatalogiserade samlingar av förlags- och bokhandelskataloger, för att levandegöra och skildra en dynamisk tid på den svenska bokmarknaden.

För den som är bekant med Sven Rinmans och Henrik Schücks arbeten om svensk bokhandel och förlagsverksamhet på 1800-talet så bjuder inte Petersons bok på några större överraskningar i det stora hela. Vi känner igen mycket av beskrivningarna av läget på 1800-talets svenska bokmarknad från Rinmans *Studier i svensk bokhandel* och Schücks *Den svenska förlagsbokhandelns historia*. Förtjänsten i Petersons bok ligger istället i hur han levandegör en epok och låter läsaren möta en brokig samling förläggare och bokhandlare, vilket ger en fin bild av hur dynamisk denna tid var. Upplägget kan visserligen stundom leda till exempelvis ett visst överflöd på citat och uppräknings av kuriösa titlar (se t.ex. s. 121 ff.), men det blir onekligen också ganska kul – åtminstone för den som är road av sådant.

Boken består av sju kapitel och flera av dem har tidigare publicerats som separata uppsatser.

Det första kapitlet behandlar mer övergripande det svenska samhällets utveckling under 1800-talet vad gäller t.ex. industrialisering, kommunikationer och näringsfrihet – sådant som påverkade förutsättningar för förlag och bokmarknad. Sedan går Peterson vidare med att i olika kapitel beskriva hur en ny förläggarroll växte fram, hur förlagen blev alltmer effektiviserade och moderniserade och bedrevs alltmer professionellt, hur bokutbudet förändrades, hur bokhandeln likaledes professionaliserades, effektiviserades och moderniserades och hur författares kontakter med förlag och förläggare såg ut. Det sista kapitlet är en mer allmänt metodisk genomgång av hur bokmarknadshistorisk forskning kan bedrivas med hjälp av bl.a. Pierre Bourdieus kultursociologiska begreppsapparat och Jürgen Habermas beskrivning av den (med)borgerliga offentligheten. Bourdieus begreppsapparat är inte alldeles enkel att tillämpa vid vetenskapliga studier av förlag och bokmarknad, eftersom bokmarknaden inte består av ett fält (så som Bourdieu definierat detta begrepp) utan av flera olika fält. Peterson visar hur förlagen försöker annektera olika margnadssegment och klarlägger därmed svårigheten i att tillämpa Bourdieus fältbegrepp på ett område som inte lyder under ett enda fälts lagar. Detta är nödvändig läsning för varje Bourdieu-influerad bokmarknadsforskare.

Bokens huvudtitel antyder att förläggarens huvudsakliga uppgifter är att välja vad som ska förläggas och att sedan se till att förlagsartiklarna når en marknad. Det är en snäv definition av förläggarens uppgifter och Peterson inser också det. Den medskapande förläggaren, d.v.s. den förläggare som på olika sätt aktivt deltar i skapandet av en författares verk, är ingalunda frånvarande i hans framställning. Vi möter i boken förläggare som gjort mycket annat än att bara välja och sälja, t.ex. Emelie Flygare-Carléns förläggare N. H. Thompson, som i intimt samarbete med författarinnan hjälpte henne att föda fram hennes romaner.

En tyngdpunkt i boken ligger på olika förlags utgivningsprofiler; vilken typ av skrifter som trycktes på olika förlag och hur utbudet förändrades. En annan tyngdpunkt ligger på förläggarrollen och dess förändring. Peterson menar att den nye förläggare som växte fram kan karaktäriseras av sin roll som mellanhand, entreprenör och risktagare. Det är en förläggare som renodlar sin roll som förläggare och som inte ägnar sig åt att även vara boktryckare och/eller bokhandlare.

Som nämnts har vissa kapitel tidigare publicerats som separata uppsatser. Detta märks tyvärr i vissa upprepningar och i ett stundtals inte helt logiskt upplägg. Det verkar t.ex. något förvirrat att "förlag i omvandling" behandlas efter kapitlet om "en ny förläggarroll" – särskilt som "de äldre förläggarna" och deras förläggarroller behandlas i kapitlet om förlag i omvandling. Vi får alltså läsa om en ny förläggarroll innan vi läst om äldre förläggarroller. På samma sätt dröjer det alltför länge innan vi får veta något om den tryckta svenska boken i ett historiskt perspektiv. Inte förän på s. 115 nämns när den första svenska boken trycktes, av vem och var och hur svenska tryckerier utvecklades – eller inte utvecklades – genom århundradena. Upplägget tycks stundom impressionistiskt, vilket dock Peterson också verkar väl medveten om. Han uppehåller sig på s. 111 f. kring Claude Lévi-Strauss resonemang om ingenjören – som endast finner det han söker – och bricolören, som finner litet vad som helst och kanske inte alls det han var ute efter från början. Peterson har uppenbart funnit en hel del i KBs okatalogiserade samling som han inte alls varit ute efter från början.

Ett impressionistiskt upplägg märks också i hur det historiska perspektivet stundtals glider över i ett perspektiv som mer gäller förlag i allmänhet. Detta exempelvis när ett citat ur Ivar Lo-Johanssons memoarer från 1930-talet får exemplifiera ojämlika förhållanden mellan författare och förläggare på 1800-talet eller när relationen författare–förläggare får illustreras av ett citat ur en dikt av Göran Palm, från 1964. Det som mestadels är en bok om förlag och förläggare på 1800-talet blir således då och då en bok om förlag och förläggande över huvud taget. Och det är kanske inget att klaga över; mycket av de mer allmänna resonemangen om förläggarfunktion och förläggarroll är mycket läsvärda och användbara. Men bokens undertitel lovar onekligen ett något annat upplägg än det läsaren får sig till livs.

Boken är alltså något mer än det den utger sig för att vara. Peterson har haft uppenbart trevligt när han skrivit boken. Det gagnar också läsaren, som smittas av författarens upptäckarglädje. Det är väl inte alltid sådär alldeles stringent när skildringen titt som tätt broderas ut med anekdoter och lustigheter ur förlagskataloger, roliga titlar och kuriösa bokhandelsannonser. Men det blir roligare att läsa – och det är nog också menat så.

Petra Söderlund